

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ابلی للبحوث الإسلامیة | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 • Yıl / Year : 2023 • Sonbahar / Fall • Sayı / Issue : 12

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2023 – Sonbahar / Fall – Sayı / Issue: 12

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Dr. Mücahit Karakaş

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Dr. Fatih Şabani

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına
Prof. Dr. Ali Öztürk
Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. İtir Rruęa
rrugailir@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Halil İbrahim Kaygısız
hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Feim Gashi
feimgashi@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Yakup Bıyıkoğlu
ybiyikoglu@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Dr. Nurullah Koltas
nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Mustafa BarıŐ
mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Enes Eryılmaz
enes.eryilmaz@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoęan
ztamdogan@klu.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Ekim / October - 2023

 <https://rumeli.trakya.edu.tr/> <https://dergipark.org.tr/rumeli>

 rumelislam@trakya.edu.tr [rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

Araştırma Makaleleri / Articles

KUR'ÂN'DA RUHANİ VARLIKLARIN MAHİYETİ: MEALLER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Geliř Tarihi: 31 Temmuz 2023

Kabul Tarihi: 6 Ekim 2023

Muhammed KARAOSMAN*

Öz

İnsanlıĝa hidayet rehberi olarak nâzil olan Kur'ân, ana dili arapça olmayan ülkelerde tercümeler yoluyla okuyucuyla buluşmaktadır. Bu yüzden mealler, Kur'ân'ın manalarından haberdar olma amacına matuf olarak ana dili Arapça olmayan toplumlar için önemli bir yere sahiptir. Bu ihtiyaca baĝlı olarak günümüze kadar Kur'ân'ın farklı dilde pek çok çevirisi yapılmıştır. Kur'ân'ın Türkçeye çeviri faaliyeti de artarak devam etmektedir. Bu yoğun meal faaliyeti aynı zamanda birtakım problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemlerden bir kısmı dil, üslup, tercüme teknikleri gibi hususlarla alakalıdır. Bunun yanında, meal yazarının ön kabullerinin, ideolojik yaklaşımlarının da meallerde birtakım sorunlara yol açtığı görülmektedir. Kur'ân'ı okuyucuyla buluşturması arzulanan mealler arasında bu tür olumsuz örneklerin olması, okur açısından meal seçiminin son derece önemli bir husus olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Kur'ân'ın ele aldığı konulardan biri olan “ruhani varlıklar” Kur'ân'da ve meallerde yer almaları itibarıyla incelenmiştir. Bu vesileyle meallerde işlenen ruhani varlıkların ne derece Kur'ân'ı yansıttığı ve Kur'ân'ı anlama yöntemlerine ne derece riayet edildiği ortaya konulmuştur. Kur'ân'da yer alan iblis/şeytan, melek ve cin kavramları; örnek olarak ele alınan meallerde te'vil, anlambilim ve yorumbilim gibi Kur'ân'ı doğru anlama ilkeleri çiğnenerek anlaşıldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede melekler bereket, sevgi, merhamet; iblis/şeytan düşünce yetisi; cin ise ışın, radyasyon, ajan ve casus olarak açıklanarak çağdaş paradigmanın Kur'ân'a dayatılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Çalışmamız doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır. Buna göre çalışmada Hakkı Yılmaz ve R. İhsan Eliaçık'ın mealleri merkeze alınmıştır. Bu mealler konumuzla ilgili çokça örnek içermeleri nedeniyle tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Meal, Ruhani Varlıklar, Melek, İblis/şeytan, Cin

THE NATURE OF SPIRITUAL BEINGS IN THE QUR'AN: A REVIEW ON MEALS

Abstract

The Qur'an, which was revealed as a guide to humanity, is being shared with readers in non-Arabic speaking countries through translations. For this reason meanings have an important place for societies whose language is not Arabic to be aware of the meanings of the Qur'an. Due to this need, many translations of the Qur'an have been made in different languages until today. The translation activity of the Qur'an into Turkish continues to increase. This intense meaning activity also brings with it some problems. Some of these problems are related to issues such as language, style, and translation techniques. In addition, it is seen that the pre-acceptances and ideological approaches of the translation author also cause some problems in meaning. Since these negative examples exist among the translations that aim to bring the Qur'an closer to the reader, it highlights the importance of selecting a translation carefully for the reader of the translation. Our study was conducted through document examination and content analysis methods. According to the statement, the translations of Hakkı Yılmaz and R. İhsan Eliaçık have been central in the study. These meanings have been preferred because they contain many examples related to our subject.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Meaning, Spiritual Beings, Angel, Iblis/Satan, Jinn

Giriş

İnsanoĝlu görünür âlem içinde ahseni takvim/en güzel biçimde yaratılmış bir varlıktır. Hayvanlar ve bitkiler görünür âlemin diĝer unsurlarındandır. Hiç şüphesiz ruhani varlıkların da

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana Bilim Dalı, mkaraosman@artvin.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0001-9254-2031, **DOI:** 10.53336/rumeli.1335344.

İntihal: Bu makale “iThenticate” intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Karaosman, Muhammed, “Kur'ân'da Ruhani Varlıkların Mahiyeti: Mealler Üzerinden Bir İnceleme”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* / 12 (Ekim 2023): 78-92.

Copyright © CC BY-NC 4.0

içinde olduğu görünmeyen bir âlem de bulunmaktadır. Ruhani varlıkların yer aldığı duyular ötesi âlem; melek, iblis-şeytan ve cinlerden meydana gelmektedir. Bu varlıkların ontolojisi ve mahiyeti ile ilgili muhtelif görüşler bulunmaktadır. Şu bir gerçek ki duyular ötesi âlemin üyeleri ruhani varlıklar en doğru şekilde Kur'ân yoluyla tanınabilir. Bu yüzden iblis-şeytan ve cin varlıklarının Kur'ân'da nasıl yer aldıkları önem arz etmektedir.

Ruhani varlıklar, Kur'ân'ın en yaygın anlama araçlarından biri olan meallerde nasıl yansıtılmaktadır? Meallerde her ne kadar Kur'ân'ın ne dediğini açıklama hedeflense de bu her zaman mümkün olmamaktadır. Zaman zaman Kur'ân'dan ziyade meal yazarının inanç, düşünce, hayat görüşü ve etkilendiği fikirler sergilenebilmektedir. Ne yazık ki doğru anlamaya vesile olması gereken mealler ruhani varlıkları yeri geldiğinde somut yeri geldiğinde de güncel paradigmalara eşliğinde tanıtmaktadır. Bu yüzden meallerdeki ifadelerin ne oranda Kur'ân ile örtüştüğünün araştırılması gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmamızda Kur'ân'da yer verilen ruhani varlıklardan melek, iblis/şeytan ve cinlerin bazı meallerde nasıl ele alındıkları incelenmektedir.

Ruhani varlıkların her biri ile ilgili olarak tez, makale ve müstakil çalışma bulunmaktadır. Fakat bu varlıkların Kur'ân'da ve meallerde yer alış biçimlerini inceleyen çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma, ruhani varlıklar konusu çerçevesinde örneklem olarak ele alınan meal yazarlarının ne derece ön kabullerini ve Kur'ân'ı esas aldıklarını görmemize fırsat verecektir. Kur'ân'da melek, iblis-şeytan ve cinlerin varlıklarına dair ontolojik bir probleme yer verilmez. Ancak bu varlıklarla ilgili müşrik, Yahudi ve münafıklardaki yanlış algılar düzeltilir. Bazı meal yazarları gerek cahiliyye gerekse günümüz halk anlayışlarında bu varlıklara yüklenen anlamı eleştireceklerine onların ontolojilerini sorgulamayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla biz de bu çalışmada meallerdeki bu seçimin Kur'ân'dan bir temele mi yoksa meâl yazarlarının kendi öznel tercihlerine mi dayanıyor, bunu irdelemeye çalışacağız.

1. Kur'ân'da Zikredilen Ruhani Varlıklar

1.1. Melekler

Melek (ملك) Arapça da “elçi, haberci, risâlet” anlamlarına gelmektedir.¹ Melek kelimesi Kur'ân'da on üç defa müfred (melek-ملك), iki defa tesniye (melekeyn-ملكين) ve yetmiş üç defa çoğul (melâike-ملائكة) olmak üzere seksen sekiz kez kullanılmıştır.²

Ruhani varlıklardan “melek”lere iman, iman esasları arasında yer almaktadır. Kur'ân ayetlerinde gayb âleminin ruhani varlıklarından meleklerle iman, Allah inancının hemen akabinde gelmektedir: *Allah'ın elçisi ve müminler, Rabbinden ona indirilene inandılar. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler.*³ Peygamber ve kitaplara

¹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhah tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attar (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), 4/1609-1612; Muhammed b. Cerîr et-Taberî Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vili âyi'l-Kur'ân*, ed. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Turkî (Beyrut: Dâru Hicr, 1422), 1/472-474; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruvefyî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 10/481-482; Ali Erbaş, “Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/37-39.

² Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 674-676.

³ Çalışmanın ilk bölümünde kullanılan meallerde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'ân Yolu adlı eserinden yararlanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014).

imandan önce meleklerle imanın zikredilmesi bu inancın önemini gösteren bir işaret olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu sıralama; meleklerin Allah ile peygamberler arasında aracılık görevini yerine getiren varlıklar olduğunu da ortaya koymaktadır.⁴ Çünkü insan vahiy, doğum, ölüm ve doğa olayları gibi durumlarda doğrudan Allah ile muhatap olabilecek yetkinlikte değildir. Bu görevler ilgili melekler aracılığı ile deruhte edilir. Ancak her hâlükârda insanın dua yoluyla Allah ile iletişime geçebilmesi gerçeği de unutulmamalıdır. Kur'ân'da meleklerin ikinci iman esası olarak zikredilmesi maddi âlem dışında melekût/ruhani/görünmeyen bir âlemin varlığına delil olmuştur. Fakat Allah'ın fiili sıfatlarının daha çok melekler aracılığı ile tecelli ettirilmesi melek tasavvurunu soyuttan somuta dönüştürmüştür. Dolayısıyla bu durum Kur'ân'daki melek inancının hakkıyla bilinmemesine yol açmıştır.⁵

Kur'ân'da meleklerle iman emredilirken onları inkâr etmek de sapma olarak nitelendirilmektedir.⁶ Aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın meleklerin hepsine iman edilmelidir. Oysa Yahudiler Cebrail'i düşman, Mikail'i dost olarak görüyorlardı. Bu anlayış melek inancına zarar vermekteydi. Yahudilerin bu tavrı Kur'ân'da şu şekilde dile getirilmektedir: *Kim ki Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman ise bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.*⁷ Dolayısıyla melekler arasında ayırım yapan, bir kısmını kabul edip diğerlerini kabul etmeyenler Allah'ın düşmanı olarak kabul edilmektedir.⁸ Küfür, iman esasları açısından bütünlük arz eder. Dolayısıyla ayette geçen iman esaslarından herhangi birini inkâr etmek de küfürdür.⁹

Kur'ân'da bazı gerçekliklerin vurgulanması esnasında Allah'ın varlığından sonra melekler ve insanlar zikredilir. Hatta bazı hakikatlere işaret etmek için Allah, kendi varlığından sonra melekleri şahit tutmaktadır: *Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka ilah olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de '(Evet) O'ndan başka ilah yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir' diyerek bunu ikrar ettiler...*¹⁰

Kur'ân'da meleklerin muhtelif alanlarda vazifelendirildikleri görülmektedir. Dört büyük melek olarak da bilinen meleklerden Cebrail Allah'tan almış olduğu vahiy peygamberlere iletmekle görevlidir. Vahiy meleği olarak bilinen Cebrail Kur'ân'da Rûhu'l-Kuds, Rûhu'l-Emîn ve Rûh olarak da anılmaktadır.¹¹ Kur'ân'ın Cebrail tarafından Hz. Muhammed'e aktarılması Necm Sûresinde şu şekilde geçmektedir: "O Kur'ân'ı, Hz. Muhammed'e çok güçlü, üstün vasıflarla donatılmış biri (Cebrail) öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü."¹² Canlıların rızıkları ile görevli melek Mikail'in¹³ ismi Kur'ân'da geçmektedir.¹⁴

⁴ M.C. Macdonal, "Melâike", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 7/661-664; Şuayip Karataş, *Kur'ân'ın Konusu Olarak Melekler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 1, 281.

⁵ Gürbüz Deniz, "Meleklerle İman Neden Önemlidir?", *Journal of Islamic Research* 32/3 (2021), 538-539.

⁶ en-Nisâ 4/136: "Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapmıştır."

⁷ el-Bakara 2/98.

⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/301.

⁹ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426), 3/387.

¹⁰ Âl-i İmrân 3/18.

¹¹ en-Nahl 16/102; eş-Şuarâ 26/193; el-Kadr 97/4.

¹² en-Necm 53/5-7.

Sûra üflemekle görevli İsrâfil ile can almakla görevli Azrail'in ismi ise Kur'ân'da yer almamaktadır. Ancak Azrail ismi yerine Secde Sûresi 11. ayette “melekü'l-mevt” (ölüm meleği) yer almaktadır.¹⁵ İsrâfil adlı melek ise yapacağı görevler itibarıyla Kur'ân'da yer almaktadır.¹⁶ Kıyametin kopması, sûra üfleme ve hesap yerine toplanma gibi hususlar İsrâfil ile ilişkilendirilmektedir.¹⁷ Kur'ân'da dört büyük meleğin dışında isim ve özelliklerinden bahsedilen başka melek türleri de bulunmaktadır. Örneğin ulûhiyyet makamına yakın, arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunan melekler “el-melâiketü'l-mukarrebûn”,¹⁸ insanların çevresinde bulunan ve onların söz ve davranışlarını kayıt altına alan melekler de “kirâmen kâtibîn”¹⁹ olarak Kur'ân'da geçmektedir.²⁰

Kur'ân'da bir yandan meleklerle inancın önemine işaret edilirken diğer yandan da meleklerle ilgili yanlış anlayışlar da giderilmektedir. Bu çerçevede meleklerin müşrikler tarafından dışı olarak kabul edilmesi eleştirilmektedir. Bu durum Kur'ân'da şu şekilde ele alınmaktadır: *Rahmân'ın kulları olan melekleri dışı bildiler. Yoksa yaratılışlarına tanık mı oldular? Tanıklıkları kayıt altına alınacak ve bunlardan sual edileceklerdir.*²¹ Kur'ân'da müşriklerin erkekleri kendilerine, kızları Allah'a isnad etmeleri insafsızca bir paylaşım ve vebali büyük bir söz olarak belirtilmektedir. Müşrikler tıpkı Allah inancına sahip oldukları gibi melek inancına da sahiptiler. Fakat onlar Allah inancını, putları aracı kılmak gibi çarpık uygulamalarla hedefinden nasıl saptırdıysa melek inancını da tersyüz ettiler. Öyle ki meleklerle dışılık atfetmek, onlardan şefaata beklemek, onlar adına putlar yapmak gibi tevhid inancıyla uyuşmayan yollara başvurdular. Kur'ân'da müşriklerdeki melek inancıyla ilgili eleştirilen hususlardan biri de şefaata inancıdır. Müşriklerin melekleri şefaata aracı olarak görmesinin onlara bir fayda sağlamayacağı şu ayette dile getirilmektedir: *Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların şefaatinin bir faydası olamaz.*²² Bu ayette müşriklerin putlara tapmasına yönelik bir kınama vardır. Öyle ki Allah'a yakınlaştırma düşüncesiyle²³ putlara tapmanın bir faydasının olmadığı gibi Allah'ın izin vermesi ve razı olması hariç meleklerin de herhangi bir şefaatinin olamayacağı belirtilmektedir.²⁴ Her ne kadar ayetin devamında müşriklerin ahirete inanmadıklarından bahsedilse de ayette kastedilen onların ahireti umursamadıklarıdır. Dolayısıyla müşriklerin meleklerden şefaata beklentisi sadece bu

¹³ Lutfullah Cebeci, “Mikâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/45-46; Durmuş Özbek, “Melek ve Cin Risalesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1999), 93.

¹⁴ Bakara 2/98: “Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşman ise bilsin ki Allah da inkarcıların düşmanıdır.”

¹⁵ es-Secde 32/11: De ki: “Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”

¹⁶ Lütfullah Cebeci, “İsrâfil”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/180-181.

¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/132; Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 6/216, 217.

¹⁸ en-Nisâ 4/172; el-Mü'min 40/7; el-Hâkka 69/17.

¹⁹ ez-Zuhruf 43/80; Kâf 50/17-18; el-İnfîtâr 82/11.

²⁰ M. Sait Özzerarlı, “Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/40-42.

²¹ ez-Zuhruf 43/19.

²² en-Necm 53/26.

²³ ez-Zümer 39/3: “... Biz sadece Allah'a yaklaşırsınız diye onlara tapıyoruz...”

²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/57; Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421), 28/264.

dünyada değil ahirette de söz konusu olabilir.²⁵

Kur'ân'da meleklerden iman esası olarak zikredilmesi ve görevlerine dair ayetlerden hareketle, meleklerin ontolojik bir varlığı bulunan ruhani varlıklar olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. İblis/Şeytan

İblis ve şeytan kelimesi Kur'ân'da Allah'ın rahmetinden uzaklaşmayı ve kovulmayı ifade etmek üzere kullanılır. Genellikle iblis ismi Allah'ın Hz. Adem'e secde etme emrinden önceki durumunu ifade eder. Şeytan ismi ise Allah'ın Hz. Adem'e secde emrine itaatsizlikten sonraki durumuna karşılık gelir. Bununla beraber bu iki isim Kur'ân'da birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır.²⁶

İblis (إبليس) kelimesi Arapçada "Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, pişman olmak, kırılmak ve üzülme" anlamlarına gelmektedir.²⁷ İblis kelimesi Kur'ân'da on bir defa geçmektedir.²⁸ Şeytan (شيطان) kelimesi ise "insan, cin ve hayvanlardan her asi ve kibirli kişi ve uzaklaşmak" anlamlarına gelen şetane (شطن) kelimesinden türemiştir.²⁹ Şeytan kelimesi Kur'ân'da seksen sekiz yerde geçmektedir. Bunların on sekizi çoğul olarak şeyâtin (شياطين) şeklindedir.³⁰

İblis ya da şeytanın varlığı Kur'ân'da ortaya konulmaktadır. Görünmez varlık olmaları hasebiyle mahiyetleri hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Seneviyye anlayışının³¹ şeytan algısı İslam inancı ile bağdaşmamaktadır. Öyle ki Seneviyye anlayışında iyilik ve kötülük iki ayrı yaratıcıya nispet edilir. Oysa Kur'ân'da insan üzerinde mutlak anlamda etkin olan iyi ve kötü şeklinde iki ayrı Tanrı yoktur.³² Bilakis Kur'ân'da musibetlerin de Allah'ın izniyle gerçekleştiği vurgulanmaktadır.³³ Bu ayete göre gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur ki şeytanın kötülüğü teşvik edebilmesi, onun kötü fiilleri yaratabileceği anlamına gelmemektedir.³⁴ Şeytanın değil kötü fiilleri yaratması, insanları kötülöklere sevk etmesi dahi Allah'ın iznine bağlıdır. Nitekim bu gerçeğe Hârut-Mârut kıssasının geçtiği Bakara 102. ayette Yahudilerin Hz. Süleyman hakkındaki bilgileri yalanlanırken işaret edilmektedir. Öyle ki küfre düşenin Hz. Süleyman değil şeytanlar olduğu ve onların da Allah'ın izni olmadan hiç kimseye bir zarar veremeyeceği ifade edilmektedir.

Müşriklerin Kur'ân'ın kaynağına yönelik dile getirdikleri iddialardan biri Kur'ân'ın, Allah'ın değil de şeytanın sözü olduğudur. Müşriklerin bu iddiasına Tekvîr Sûresi 25. ayette "Kur'ân kovulmuş şeytanın sözü değildir" ifadeleriyle cevap verilmiştir. Mekke müşrikleri

²⁵ Yaşar Düzenli, *Kur'an ve Şefaât Üslub ve Semantik Açısından* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2008), 180.

²⁶ Muhyettin Polat, *Kur'ân Ayetleri Işığında Nefs Ve Şeytan Kavramları* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 203-204.

²⁷ el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî, *Tehzibu'l-luğa*, ed. Muhammed Avd Mi'rab (Beirut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2001), 12/306; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 6/29; Cevherî, *es-Sihah*, 3/909. Burada transkripsiyon alfabesi kullanılmış diğerlerinde kullanılmamış

²⁸ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 134.

²⁹ Cevherî, *es-Sihah*, 5/2144; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/238.

³⁰ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 372-373.

³¹ Âlemi birbirine zıt iki kadim aslın yarattığına inanan din veya mezheplere verilen genel isim. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu, "Seneviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/36/521-522.

³² İlyas Çelebi, "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/39/99-101.

³³ et-Tegâbün 64/11.

³⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 5/556.

Kur'ân'ı şeytanın getirdiğini ve Hz. Muhammed'in lisanına aktardığını iddia ederlerdi.³⁵ Bu ayetle hem Kur'ân'ın şeytanın sözü olmadığı hem de şeytanın böyle bir gücünün olmadığı ortaya konulmuştur.

Kur'ân'da şeytanın varlığı onun özellikleri ile ortaya konulur. “Şeytanın inananların apaçık düşmanı olması” en çok vurgulanan özelliklerinden biridir. *Ey insanlar! yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın adımlarını takip etmeyin. Çünkü o apaçık düşmanınızdır.*³⁶ Bu ve bunun gibi birçok ayette Allah Mü'minlerden bir talepte bulunmaktadır. Ardından bu talebin yerine getirilmesi hususunda “apaçık düşman, şeytana” dikkatler çekilmektedir.³⁷ Kur'ân'da şeytan konusunda Mü'minler ikaz edilirken *onun adımlarının takip edilmemesi gerektiği* vurgulanır.³⁸ Şeytanın adımlarından kasıt onun amelleri ve hatalarıdır.³⁹ Kur'ân'da bir yandan bu uyarılar yapılırken diğer yandan şeytanın hilesinin zayıf olduğu ve hâlis Mü'minlere herhangi bir etkisinin olmayacağı belirtilir.⁴⁰

Şeytanın Hz. Adem'e secde etme meselesi farklı sûrelerde ve farklı boyutlarıyla her ele alındığında iblis ismi ile hikâye edilir. Bu kelimenin geçtiği ayetlerde şeytanın kibri söz konusu edilmektedir. Yaradılış kıssasının yaklaşık olarak aynı kelime ve anlamlarla tekrar tekrar ele alınması farklı bağlamlardan kaynaklanmaktadır. Örneğin iblis kelimesinin nüzul sırasına göre ilk defa yer aldığı Sâd Sûresi ile son kez geçtiği Bakara Sûresinde müşrik ve Yahudilerin Hz. Peygamber'in mesajına karşı takınmış olduğu tavır kınanmaktadır. Mekki olan Sâd sûresi 71-85. ayetlerde müşrikler,⁴¹ Medenî olan Bakara sûresi 30-39. ayetlerde ise Yahudiler⁴² muhatap alınmaktadır. Bu ayetlerde müşrik ve Yahudilerin üstünlük anlayışlarından kaynaklanan kibirli tutumları iblis'in tavrına benzetilmiştir.⁴³ Tıpkı iblis'in Ademoğluna secde etmeyi uygun görmediği gibi müşrik ve Yahudiler de, Hz. Muhammed'i (sav) Allah'ın insanlığa indirmiş olduğu son mesajını almaya layık görmüyorlardı.

Bakara ve Sâd sûrelerinde insanoğlunun yaratılış kıssasına yer verilir. Bu çerçevede Allah meleklerden insanoğluna secde etmesini ister. İblis hariç hepsi secde eder. İblis ise kibirlenerek Allah'ın emrine aykırı davranır. Gerekece olarak da kendisinin ateşten, insanın ise topraktan yaratıldığını dolayısıyla ondan üstün olduğunu dile getirir. Bu diyalog Mekke müşriklerine ve Yahudilere hatırlatılarak zenginlik, itibar, soy gibi unsurlara dayanarak kibirlenip üstünlük iddiasında bulunmamaları istenmektedir. Aksi takdirde iblisin Allah'ın rahmetinden mahrum kaldığı gibi onların da aynı akıbete düşeceği hatırlatılmaktadır.

Kur'ân'da yer alan, iblisin secdeyle emredilmesi, buna karşılık kibirlenmesi, kendisinin ateşten yaratıldığını ifade etmesi ve nihayetinde ilahi huzurdan kovulması ve lanetlenmesi gibi hususlar İblis'in kendine özgü bir ontolojik varlığının olduğunu göstermektedir.

1.3. Cinler

Cin (جن) kelimesi “örtmek, gizlemek” anlamlarına gelen c-n-n (جنن) kökünden

³⁵ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîr* (Beyrut: Müessesetü't-Tarîhi'l-Arabiyyi, 2002), 4/606.

³⁶ el-Bakara 2/168.

³⁷ el-Bakara 2/208; el-En'âm 6/142; Yûsuf 12/5; el-İsrâ 17/53; Yâsîn 36/60; ez-Zuhuruf 43/62.

³⁸ el-Bakara 2/168, 208; En'âm 6/142; Nûr 24/21.

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/38, 39.

⁴⁰ en-Nisâ 4/76; el-Hicr 15/40, 42; Nahl 16/99; el-İsrâ 17/65; Sâd 38/83.

⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/145-146.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/534-535.

⁴³ Sami Kılınçlı, “Hz. Âdem-İblis Kıssasını Nüzûl-Sîret Bağlamında Okumak”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2020), 704-705.

türemiştir. Bu yüzden anne karnındaki bebeğe orada örtülü, gizli olarak bulunmasından ötürü cenin (جنين), ağaçlarla kaplı olmasından dolayı bahçeye ve Mü'minlerin ebedi mutluluk yurduna cennet (جنة), görünmeyen ve gizli olan varlıklara da cin (جن) adı verilmiştir. Fakat İslam âlimleri görünmeyen varlıklardan meleklerin ve şeytanların cinlerden ayrı bir tür olduklarını belirtmişlerdir.⁴⁴

Kur'ân'da Cin sûresi adında bir sûre bulunmakla beraber cin (جن) kelimesi ve türevleri Kur'ân da elli yerde geçmektedir. Bunlardan yirmi iki yerde el-cin (الجن), yedi yerde cânn (جان), on yerde cinnetun (جنّة), on bir yerde de mecnun (مجنون), şeklinde yer almaktadır.⁴⁵

Kur'ân'da tevhid inancını zedeleyen cinlerle ilgili birtakım yanlış inançlar ortadan kaldırılır. Bu doğrultuda cinlerle ilgili yanlış kanaate sahip olan müşrikler muhtelif ayetlerde eleştirilmektedir. Örneğin En'âm Sûresi 100. ayette müşriklerin cin anlayışı şu şekilde ortaya konulmaktadır: *Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Allah, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.* Bu ayette cinler Allah'ın yarattığı varlıklar olarak kabul edilmekle birlikte cinlerin Allah'a ortak koşulmaması gerektiği hatırlatılmaktadır. Bu ortak koşma cin kelimesine yüklenen anlam itibarıyla da mümkün olabilmektedir. Öyle ki Allah'ın kudretinde olan güçleri cin varlığına yükleyerek Allah'tan istenilmesi ve sakınılması gereken hususların cinlerden beklenilmesi tevhid inancına zarar verebilir. Nitekim cahiliye Arapları cinlere yarı tanrısal özellikler atfederek onların insanların kaderinde etkili olduklarına inanırlardı. Şerlerinden emin olmak için cinler adına kurban keserek onlara tapınırlardı.⁴⁶

Kur'ân, cahiliye Araplarının tevhid inancına zarar veren çarpık cin anlayışlarını tashih ederek onların ne kadar aciz olduklarını ortaya koymaktadır.⁴⁷ Cinlerin gayb ile ilgili herhangi bir bilgileri olsaydı Hz. Süleyman'ın ölümünden haberdar olurlardı. Oysa cinler Hz. Süleyman'ın yaşadığını zannederek aşağılayıcı eziyete katlanmaya devam ettiler.⁴⁸ Bu husus Cin Sûresi 10. ayette cinler tarafından da şu şekilde itiraf edilmektedir: *Bilmiyoruz, yeryüzündekilerle ilgili bir kötülük mü murat edildi yoksa Rableri onlar için bir iyilik mi diledi?*

Kur'ân'da cahiliye inancındaki abartılı cin anlayışını ortadan kaldırmak için cinlerin de insanlar gibi sorumlu olduğuna vurgu yapılır. Bu anlamda cinler de insanlar gibi Allah'a kulluk etmek amacıyla yaratılmışlardır.⁴⁹ Onlar da şuurlu varlıklardır. Dolayısıyla cinler de hesaba çekilecektir. Hesabın neticesinde birçoğu cehenneme atılacaktır.⁵⁰ Cinler, Kur'ân-ı Kerim de insanla ortak sorumluluğu olan varlıklar olarak takdim edilirken, toplum hafızasında daha çok insana olumsuz anlamda etki ve tahakküm eden bir cin anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayış hemen hemen her toplumda ve her dönemde kendine yer bulmuştur. Oysa Kur'ân'da cinlerin

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/92-93; Ebû'l-Kâsım el Hüseyin b. Muhammed Râgıp el İsfehânî, Safvân Adnân ed-Dâvûdî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kurân* (Dimeşk, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), "Müfredât", 1/204; M. Süreyya Şahin, "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/5-8. Cilt ve sayfa?

⁴⁵ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 179-180.

⁴⁶ İlyas Çelebi, "Kur'ân'ı Kerim'de İnsan-Cin Münasebeti", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, 14, 15 (1997), 170.

⁴⁷ er-Rahmân 55/33.

⁴⁸ Sebe' 34/14: "Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, ölümünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere düşünce ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanmazlardı."

⁴⁹ ez-Zâriyât 51/56.

⁵⁰ el-Â'râf 7/38,179.

insanlardan üstün ve değerli olduğuna ya da gaipten haber aldıklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Keyfiyeti meçhul olsa da cinlerin ontolojik gerçekliği bir vakıdır. Hicr ve Rahmân Sûrelerinde cin türünün yaratıldığı kaynaktan bahsedilmektedir.⁵¹ Dolayısıyla bir türün yaratıldığı öz ve kaynaktan bahsediliyorsa onun varlığı da mümkündür. Tıpkı Allah'ın insanoğlunu topraktan yaratmasında⁵² onun varlığına işaret olması gibi.⁵³ Şöyle ki insanın topraktan yaratılması aynı zamanda onun topraktan beslenmesi, rızıklanması anlamına gelmektedir. Cinlerin ateşten yaratılması da onların ışıklardan hareketle hayatiyetlerini devam ettirdiğine inanılır. İnsanın varlığı görünür olduğu için onun varlığı ile ilgili herhangi bir şüphe ve esaslı bir tartışma bulunmamaktadır. Cin görünmeyen varlıklardan olduğu için varlığı ancak Allah'ın haber vermesi ile bilinebilir. Nitekim ilgili sûrelerde onların varlığına işaret edilmiştir.⁵⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de insanla birlikte müstakil bir varlık olarak zikredilmesi, sorumlu tutulmaları, ateşten yaratıldıklarının belirtilmesi, Hz. Süleyman'ın emrine verilmeleri, inkârcıların onlara tapınmaları vb. hususlar cinlerin insanlardan ayrı müstakil bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Kur'ân'da Zikredilen Ruhani Varlıklara Meallerde Farklı Yaklaşımlar

Kur'ân'da kendilerinden bahsedilen ruhani varlıklardan iblis/şeytan, melekler ve cinlerin mahiyetine yönelik, ayetlerden hareketle yukarıda çizilen çerçeve yanında, bu varlıklara dair meallerde yer alan farklı yaklaşımların tespit edilmesi bu çalışmanın diğer önemli ayağını oluşturmaktadır. Zîrâ, bu sayede Kur'ân'da ontolojik varlıkları olduğu açıkça ortaya koyulan bu varlıkların, mealler üzerinden doğrudan veya dolaylı olarak nasıl bir tevile tabi tutulduğu görülmüş olacaktır.

2. 1. Melekler

Kur'ân ayetlerinden hareketle, peygamberlere vahiy getiren, insanların amellerini kayıt altına alan, insanların canını almakla görevlendirilen vb. meleklerin var olduğunu ve melek inancının iman esaslarından biri olduğunu görüyoruz. Buna mukabil, bazı meallerde, meleklerin ontolojik varlığına yönelik farklı yaklaşımların sergilendiği dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım tarzı, ayetlerde belli başlı vasıflarıyla zikredilen meleklerin varlıklarını aslından uzak bir şekilde tarif etmektedir. Konuyla ilgili örneklerden bazılarına şu şekilde işaret edilebilir:

Göklerde nice ve KEM MEN MALKİ Fİ S-SMÖVATİ LÄ TUGNİ ŞEFÄCETHEM ŞENİÄ İLÄ MEN BÜD AN İÄDİN ALLH İMEN İŞÄÄ VİRZÜİ melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için müsaade etmedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda etmez. Hakkı Yılmaz, Necm Sûresi 26. ayet bağlamında melek ve melâike sözcüklerini; peygamberler, vahiy ayetleri, doğadaki maddî ve enerjik güçler olarak açıklamaktadır.⁵⁵ Ayetin meal bölümünde meleklerin göklerde konumlandırılmasından, açıklama bölümünde ise meleklerin güncel paradigmalara izah edilmesinden kaynaklanan bir problem bulunmaktadır. 7. Yüzyıl Arap toplum algısında varlıklar zihinlerdeki hiyerarşik

⁵¹ el-Hicr 15/27: "Cin türüne gelince daha önce onu da kavurucu alevden yaratmıştıkt."; er-Rahmân 55/15: "Cinleri de yalın ateşten yarattı."

⁵² Fâtır 35/11.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/467.

⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/62-63.

⁵⁵ Hakkı Yılmaz, *Nüzul Sırasına Göre Necm Necm Kur'ân'ın Türkçe Meâli* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 630-631.

düzene göre konumlandırılırdı. Buna göre melekler de gökte tasavvur edilirdi. Oysa astronomik gelişmeler gök diye bir mekânın söz konusu olmadığını aksine yer kürenin, yıldız ve gezegenlerin içinde bulunduğu sonsuz uzay olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca meleklerin 7. yüzyıl Araplarının bilmediği “enerjik güçler” şeklinde açıklanması ayetlerin özgünlüğüne ve otantikliğine halel getirmektedir.⁵⁶

Şu örneklerde ise melek kelimesinin geçtiği ayetlere bu açıklamalar doğrultusunda mana verildiği görülmektedir:

el-Kadr 97/4-5: *Haberci ayetler, içlerindeki ruh; can katan ve canlı tutan güçleriyle Rablerinin izniyle/bilgisi gereği, o şafak sökene kadar/aydınlığa kavuşuncaya kadar iner dururlar; her bir işten. Selâm!*⁵⁷

Sâd 38/71-72: *Hani Rabbin bir zaman evrendeki güçlere, ‘Şüphesiz Ben çamurdan bir beşer oluşturunca, Onu düzgünleştirip bilgili hâle getirdiğim zaman derhal ona boyun eğip teslim olun’ demişti.*⁵⁸

el-Furkân 25/25: *O gün gökyüzü bulutlar ile yarılr ve melekler [ışın, radyasyon ve meteorlar] ardi arkasına indirilir.*⁵⁹

Bu örneklerde görüldüğü üzere “melek” kelimesi; “haberci ayetler, evrendeki güçler, ışın, radyasyon ve meteorlar” şeklinde çevrilmiştir. Meleklerin kanatlarından bahseden aşağıdaki ayete verilen mana ve bu manaya ilişkin yapılan açıklama da oldukça dikkat çekicidir:

Fâtır 35/1: *Tüm övgüler, gökleri ve yeri yoktan yaratan, haberci ayetleri ikişer, üçer, dörder... anlamlı/ doğal güçleri ikişer, üçer, dörder... şiddet biriminde elçiler yapan Allah’a özgüdür...*⁶⁰ Bu ayette kanatlar (أَجْنِحَة) kelimesi güç sözcüğünden kinaye olarak kullanılmıştır. Buna göre söz konusu kanatlar farzı muhal fizik alanında güç ölçütü olarak kullanılan HP (beygir gücü) gibidir.⁶¹

Kur’ân-ı Kerim’de ismen zikredilen meleklerden Cebrail ve Mikail de bilinen melek kimliklerinden farklı değerlendirilmiştir:

Bakara 2/97-98: *De ki: Kim Cibril’e/Kur’ân’a düşmansa, öfkesinden, kıskançlığından çatlasın, gebersin.... Kim ki Allah’a, meleklerine, elçilerine, Cibril’e/Kur’ân’a, Mikal’e/Elçi Muhammed’e düşman ise...*⁶² Mealin açıklamasında ise bu meleklerin varlığıyla ilgili zorlama yorumlar içermektedir. Buna göre Cebrail Kur’ân’ın, Mikail de Hz. Muhammed’in bir özelliğidir. Bu yaklaşımın dışındaki tercüme yorumlar hatalı olup Kur’ân ile çelişmektedir.⁶³ Bu örneklerde görüldüğü üzere, Kur’ân’da açıkça ortaya konulan ve bir iman esası olarak sunulan meleklerin varlığı “evrendeki güçler, ışın, radyasyon, haberci ayetler” şeklinde tevîl edilmekte, böylece ayetlere nüzul dönemi Arapların bilmedikleri, işitmedikleri ve aşına olmadıkları anlamlar yüklenerek mealler kendi özüne, özgün ve otantik anlamına yabancılaştırılmaktadır.⁶⁴

⁵⁶ Emrah Dindi, *İlahi Kelamın Kendine Yabancılaşması Hermeneutik Bir Soruşturma* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 82, 83, 88, 89.

⁵⁷ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*, 60.

⁵⁸ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*, 83.

⁵⁹ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*, 116. Melek kelimesine verilen bu mana ile ilgili benzer örnekler için ayrıca bk. el-Bakara 2/30-34; el-Enfâl 8/12; el-Hicr 15/31 vd.

⁶⁰ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*, 121.

⁶¹ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*, 648.

⁶² Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*, 408.

⁶³ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*, 682.

⁶⁴ Dindi, *İlahi Kelamın Kendine Yabancılaşması Hermeneutik Bir Soruşturma*, 78-83.

2. 2. İblis/Şeytan

Mahiyeti hakkında kesin bir bilgiye sahip olmasak da Kur'ân ayetlerinden hareketle iblis/şeytanın ontolojik bir varlığa sahip olduğunu anlıyoruz. İblis'in Hz. Adem'e secde etmemesi, kibre kapılması, Kur'ân'ın şeytan sözü olmadığı gibi hususlarda yukarıda zikredilen örneklere burada tekrar işaret etmekte fayda vardır. Buna mukabil, bazı meallerde ilgili ayetlere verilen manalar ve bu manalara ilişkin yapılan açıklamaların, iblis/şeytanın ayetlerde ortaya koyulan mahiyetinden farklı olduğu görülmektedir.

Kur'ân'ın şeytan sözü olmadığını beyan eden Tekvîr Sûresi 25. ayete⁶⁵ H. Yılmaz şu şekilde mana vermiştir: *Bu, kendi düşünce yetisinin ürünü olan söz de değildir.* Konuya dair açıklamaları ise dikkat çekicidir: “Sözlükte haktan uzak anlamına gelen şeytan, kavram olarak hakka ve akla aykırı hareket eden her türlü kişi, güç ve kurumun ortak ve karakteristik adıdır. Kovulmuş şeytan, inatçı şeytan ifadeleri de Kur'ân'da “iblis” için kullanılır. “İblis” ise, “insanın düşünme yetisi”dir.”⁶⁶ Aynı şekilde, A'râf Sûresi 11. ayete de bu yaklaşım doğrultusunda mana verildiği görülmektedir: *...İblis/düşünce yetisi hariç onlar hemen boyun eğip teslim oldular. O, boyun eğip teslim olmadı.* Bu örnekte şeytan kelimesi gibi iblis kelimesine de “düşünce yetisi” manası verilmektedir.⁶⁷

İblis/şeytan konusunda benzer bir yaklaşım R. İhsan Eliaçık mealinde de görülmektedir. Buna göre insanın yaratılışı, meleklerin Hz. Adem'e secde etmelerinin emredilişi ve iblisin karşı çıkışını konu edinen A'râf Sûresi 11-13. ayetler⁶⁸ bağlamında R. İhsan Eliaçık mealinde şu açıklamalara yer verilmektedir: “Allah'ın, defol, aşağılık küstah! diyerek huzurundan kovduğu şey varlık (ontik) olarak iblis şeklinde resmedilmektedir. Fakat bununla insanoğlundaki kibir, kendini beğenme, haset, kıskançlık gibi ‘sen-ben’ kavgasını körükleyen dürtüler mahkûm edilmektedir. Kovulan bu dürtüler ve duygulardır. İnsanoğlu, bu dürtüleri ve duyguları kabardığında, onları ‘aşağılık küstah, defol’ diye kovmalıdır...”⁶⁹

İblis-Adem kıssasını, insanın zihninde yer etmesi için mecaz ve sembolik anlatım olarak gören bu yaklaşım, iblis kıssasını “Allah'ın kendi kendine konuşması” olarak değerlendirmekte; iblis, şeytan, melek ve Adem kavramsallaştırmalarının Allah'ın gücü, kudreti, ilmi, âlemdeki kötülük durumlarının ve yeni yaratılacak varlığın şahıslaşmış sembolleri olduğunu iddia etmektedir.⁷⁰

Aynı mealde, Bakara Sûresi 14. ayet⁷¹ bağlamında yapılan şu açıklamalar şeytanın bir ontolojik varlığının olmadığına dair daha kesin ifadeler içermektedir: “Kur'ân'da kötülüğü resmetme durumları; ontolojik varlığı olmayan, yer kaplayan ve hareket eden bir zat gibi algılanması sağlanmaktadır. Böylelikle hedef haline getirilerek onunla mücadele etmek teşvik

⁶⁵ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ “O, lanetlenmiş şeytanın sözü değildir.”

⁶⁶ Yılmaz, *Nüzul Sırasına Göre Necm Necm Kur'ân'ın Türkçe Meâli*, 624.

⁶⁷ Yılmaz, *Nüzul Sırasına Göre Necm Necm Kur'ân'ın Türkçe Meâli*, 85.

⁶⁸ “Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik; sonra da meleklerle, “Adem'e secde edin” diye emrettik. İblis'in dışındakiler secde ettiler. O secde etmedi. Allah buyurdu: “Ben sana emretmişken seni secde etmekten uzaklaştıran nedir?” (İblis), “Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” dedi. Allah, “Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!” buyurdu.”

⁶⁹ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 615-616.

⁷⁰ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 616-617.

⁷¹ “İman edenlerle karşılaşınca “inandık” derler, şeytanlarıyla baş başa geldiklerinde ise “Biz sizinleyiz, biz onlarla sadece alay etmekteyiz” derler.”

edilmektedir. Oysa bir cins isim olan şeytan, hâlihazırda görünmeyen ve fakat etkisi hissedilen tabiattaki kötülük durumlarına tekabül etmektedir.⁷²

Kur'ân ayetlerinden hareketle müstakil bir varlığı olduğu anlaşılan iblis/şeytan insanoğlundaki kibir, kendini beğenme, haset gibi duygular ve ontolojik karşılığı bulunmayan fakat etkisi hissedilen tabiattaki kötülük durumları şeklinde yorumlanarak müstakil varlığı göz önünde bulundurulmamaktadır. Yine, Adem kıssasında zikredilen iblis, şeytan, melek, Adem gibi varlıklar Allah'ın gücü, kudreti, ilmi, âlemdeki kötülük durumları şeklinde sembolik bir anlatım şeklinde sunulmaktadır.

Ayetlere verilen bu mealler ve yapılan açıklamalardan ortaya çıkmaktadır ki iblis/şeytan, ontolojik karşılığı bulunmayan, “insanın düşünme yetisi, enerjiden yaratılmış bir güç” şeklinde nitelenerek müstakil varlığı dikkate alınmamaktadır. Oysa, Kur'ân'da tasvir edilen iblis/şeytan, insanlar üzerinde etkili olan ve sakınılması gereken bir varlık olarak sunulmaktadır. İblis/şeytanın müstakil bir varlık olarak kabul edilmesi, kendisinden sakınılması adına elbette ki insanlar üzerinde daha etkili olacaktır. Buna karşın, yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere şeytanın, “tabiatta etkisi bulunan kötülük durumları” ve “düşünce yetisi” şeklinde sunulması ontolojik varlığını dikkate almamanın yanında Kur'ân'ın tasvir ettiği şeytan olgusunun insanlar üzerindeki etkisinin de zayıflamasına neden olacak yanlış bir yaklaşımdır.

2. 3. Cinler

Yukarıda örnekleri verilen meallerde, ruhani varlıklardan iblis ve meleklere yönelik sergilenen yaklaşımın bir benzerinin cinler için de sergilendiği görülmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde işaret edildiği üzere, ayetlerden hareketle müstakil bir varlık olduğu anlaşılan cinlerin, tahrif boyutuna varan tevile tabi tutuldukları görülmektedir.

Hakkı Yılmaz tarafından hazırlanan meal çalışmasında konuyla ilgili örneklerden bazıları şöyledir:

el-A'râf 7/179: وَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ: *Andolsun ki tanıdıklarınızdan-tanımadıklarınızdan birçoğunu cehennem için türetip ürettik...*⁷³

en-Neml 27/17: وَخَشِيرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ: *Yerli ve yabancılardan ve kuşlardan oluşturulmuş ordular Süleymân için bir araya getirildi.*⁷⁴

Cin kelimesinin insan kelimesiyle birlikte yer aldığı Nâs Sûresinde *gözükmeyen varlıklardan, bilinen varlıklardan...* şeklinde mana verilen⁷⁵ 6. ayet bağlamında ise bu kelimeler hakkında şu açıklamalara yer verilmektedir: “Cin kelimesi ‘örtülü varlık; insanın beş duyusuyla kavrayamadığı, algılamaya kapalı, mevcudiyeti kesin olan varlık veya güç’ demektir. Bu kelimenin karşıt anlamlısı insan ise ‘beş duyu ile hissedilebilen, bilinen, görünen, tanıdık, kaybolmayan anlamına gelmektedir. Buna göre Kur'ân'da cin kelimesi; ‘mikroorganizmalar, elektrik, mıknaş, ışın, radyasyon, ajan/casus, yabancı, kimliği belirsiz kimse’ anlamlarında kullanılmaktadır.”⁷⁶

Ahkâf Sûresi 29. ayette (وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ) yer alan “cin” kelimesine verilen bu mana yukarıdaki bakış açısının meale doğrudan yansıması bir örneğidir. *Hani biz gizli*

⁷² Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 744-745.

⁷³ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur'an'ın Türkçe Meâli*, 103.

⁷⁴ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur'an'ın Türkçe Meâli*, 158.

⁷⁵ Benzer bir mana için ve cin kelimesiyle ilgili değerlendirmeler için ayrıca bk. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1997), 1195-1196, 1327.

⁷⁶ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur'an'ın Türkçe Meâli*, 626-627.

ajanlardan Kur'ân'ı dinlemek isteyen bir grubu sana yöneltmiştik...⁷⁷ İnsanların ve cinlerin yaratıldığı asla vurgu yapan Rahmân Sûresi 14-15. ayetlere verilen mana da bu konuda bir diğer örneği teşkil etmektedir: (خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ . وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ) O, görünen, bilinen varlıkları pişmiş çamur gibi kuru balçıktan/değişken bir maddeden. Görünmez varlıkları, güçleri de ateşin dumansızından/enerjiden oluşturdu.⁷⁸

Bu meallerde ve yapılan açıklamalarda görüldüğü üzere meal yazarının, Kur'ân ve sünnette müstakil varlığı sabit olan cinlerin ontolojik varlıklarını anokronizme düşecek şekilde güncel paradigmalara tevil ettiği görülmektedir. Ayrıca, Rahmân Sûresindeki insan kelimesine verilen görünen, bilinen varlıklar manası, bütün görünen varlıkların pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratıldığı; “cân” kelimesine verilen görünmez varlıklar, güçler manasının ise bütün görünmeyen varlıkların ateşten/enerjiden yaratıldığı şeklinde yanlış bir manaya yol açmaktadır. Oysa nüzul dönemi Hicaz bölgesi Arapların bilmedikleri, duymadıkları, idraklerinin ulaşamayacağı anlamların Kur'ân'a verilmesi onu özgün ve otantik anlamına yabancılaştırmaktadır.⁷⁹

Eliaçık, Cin Sûresi birinci ayette geçen (نَفْرًا مِنَ الْجِنِّ) ibaresi hakkında şu açıklamalara yer vermektedir: “Bu ayette geçen “cinlerden bir gurup” ifadesinden cinlere inanan bir gurupla Türkçede “sol'dan bir gurup” denildiğinde sol görüşü benimsemiş insanların kastedilmesi gibidir. Dolayısıyla “cinlerden bir grup” ibaresi, “cinlere inanan bir grup” anlamına gelmektedir.”⁸⁰

Sonuç

Ülkemizde son yıllarda meal okumaya yönelik artan ilgiye bağlı olarak meallerin sayısında da ciddi oranda bir artışın olduğu görülmektedir. Asıl amacı, Kur'ân'ı anlamak, manalarıyla buluşmak arzusunda olan insanımıza Kur'ân'ın manalarını aktarmak olan mealler bu gayeye büyük oranda hizmet etmektedir. Bununla birlikte, bazı meallerde öznel veya ideolojik yaklaşımların etkili olduğu da bir gerçektir. Bu durumda, murâd-ı ilâhî'yi imkân nispetinde aktarmayı hedeflemesi beklenen meallerin bir kısmında ne yazık ki bu hedefin gözetilmediği müşahede edilmektedir. Elbette ki her meal belli oranda bir yorum ve sübjektiflik içermektedir. Te'vil ve tefsirin tabii olduğu ilkelere riayet edildiği sürece, Kur'ân metninin ve tarihi birikimin el verdiği oranda anlayış farklılıklarının olması mümkündür. Ancak, şahsi görüşler ve çağdaş paradigmalardan Kur'ân üzerinden aktarılma çabasının meal olgusuyla örtüşmeyeceği bir gerçektir.

Kur'ân-ı Kerim'e farklı yaklaşımların sergilendiği meallerin incelenmesi neticesinde ortaya çıkan bu çalışmada, Kur'ân'da yer alan iblis/şeytan, melek ve cin kavramlarına yönelik yaklaşımların izleri sürülmüştür. Araştırma neticesinde, Kur'ân'da müstakil varlıkları ortaya koyulan bu ruhani varlıkların ontolojileri ile ilgili tahrif boyutuna varan tevillerin yapıldığı iblis/şeytanın “tabiatta etkisi bulunan kötülük durumları” ve “düşünce yetisi” olarak aktarıldığı, cinlerin ise “ışın, radyasyon, ajan/casus, yabancı, tanınmayan kimse” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Kuşkusuz bu türden meâllendirmeler, Müslümanların zihninde yer eden şeytan ve cin algısını temelden sarsacak mahiyettedir. Benzer şekilde, Kur'ân'da bir iman esası olarak

⁷⁷ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur'ân'ın Türkçe Meâli*, 308.

⁷⁸ Yılmaz, *Nüzul Strasına Göre Necm Necm Kur'ân'ın Türkçe Meâli*, 522-523.

⁷⁹ Dindi, *İlahi Kelamın Kendine Yabancılaşması Hermeneutik Bir Soruşturma*, 82, 83.

⁸⁰ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 535-536.

yer verilen melek inancının da, “güç, kuvvet, Kur’ân, Hz. Muhammed, Allah’ın gücü, ruhu, hayat vermesi, rızık bitirmesi, bereketi, sevgi ve merhameti” gibi teviller ve sembolik yorumlarla çarpıtıldığı müşahede edilmektedir.

Kur’ân’ın sahih manalarını okuyucuyla buluşturması beklenen mealler arasında bu tür olumsuz örneklerin bulunuyor olması, meal okuru açısından meal seçiminin son derece önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Zîrâ, herhangi bir ön araştırma yapılmadan rastgele seçilen bir meal üzerinden Kur’ân’ı anlamaya çalışmak, okuyucu açısından pek çok yanlış algının da kapısını aralayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın, okurlara bu tür meallerin içerdiği sakıncaların ortaya koyması ve bunları tanıtmaları bakımından önem arz ettiğini meal seçimi konusunda okurlara katkı sunacağını, onlara ön ayak olacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Cebeci, Lütfullah. “İsrâfil”. *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 180-181. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Cebeci, Lütfullah. “Mikâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 45-46. Ankara, 2020.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd el-. *es-Sıhah tâcü’l-luğa ve sıhâhu’l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attar. 6 Cilt. Beyrut: Daru’l-İlm li’l-Melâyin, 4. Basım, 1987.
- Çelebi, İlyas. “Kur’ân’ı Kerîm’de İnsan-Cin Münasebeti”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, 14, 15 (1997).
- Çelebi, İlyas. “Şeytan”. *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 39/99-101. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Deniz, Gürbüz. “Meleklerle İman Neden Önemlidir?” *Journal of Islamic Research* 32/3 (2021).
- Dindi, Emrah. *İlahi Kelamın Kendine Yabancılaşması Hermeneutik Bir Soruşturma*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Düzenli, Yaşar. *Kur’an ve Şefaât Üslub ve Semantik Açından*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- Erbaş, Ali. “Melek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37-39. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı: Meal Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1997.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu’-luğa*. ed. Muhammed Avd Mi’rab. Beyrut: Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 2001.
- İbn Kesir, Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsîrü’l-Şur’âni’l-azîm*. ed. Sâmi bin Muhammed Selâme. Beyrut: Dâru Tayyibe, 1420.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî. *Lisânü’l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1993.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur’ân Yolu : Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Karataş, Şuayip. *Kur’ân’ın Konusu Olarak Melekler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

- Kılınçlı, Sami. “Hz. Âdem-İblis Kıssasını Nüzûl-Sîret Bağlamında Okumak”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2020).
- Macdonal, M.C. “Melâike”. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed el-. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*. thk. Mecdî Bâsellûm. 1-10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005.
- Mukâtil b. Süleymân. *et-Tefsîr*. I-V Cilt. Beyrut: Müessesetü’t-Tarîhi’l-Arabiyyi, 2002.
- Özbek, Durmuş. “Melek ve Cin Risalesi”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1999).
- Özervarlı, M. Sait. “Melek”. *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 37-39. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Polat, Muhyettin. *Kur’ân Âyetleri Işığında Nefs Ve Şeytan Kavramları*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2022.
- Râgıp el İsfehânî, Ebû’l-Kâsım el Hüseyin b. Muhammed, Safvân Adnân ed-Dâvûdî. *el-Müfredât fî Ğaribi’l-Kurân*. Dimeşk, Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412.
- Râzi, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtihu’l-gayb*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1421.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Seneviyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 36/521-522. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Şahin, M. Süreyya. “Cin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5-8. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Câmiu’l-beyân fî te’vîli âyi’l-Kur’ân*. ed. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Turkî. Beyrut: Dâru Hicr, 1422.
- Yılmaz, Hakkı. *Nüzul Sırasına Göre Necm Necm Kur’ân’ın Türkçe Meâli*. İstanbul: İşaret Yayınları, 4. Basım, 2015.